

Kazenskopravno varstvo samoupravnih pravic

Mitja Deisinger*

Samoupravljanje kot temelj naše družbeno-gospodarske ureditve uživa vsestransko varstvo. Kot varstveni predmet se kaže tudi v naši kazenski zakonodaji, tako da je vsekakor zanimivo oceniti tudi tovrstno varstvo. Naša samoupravna socialistična ureditev in samoupravna razmerja v naši družbi šele nastajajo, pri tem pa ne tako redko naletimo tudi na odpor, nastajajo kršitve samoupravnih pravic, samoupravljanje se tudi zlorablja za izposlovanje nezakonitih sklepov. Kakšni so pregonski ukrepi zoper takšne odklone, kako organi odkrivanja, pregoni in sojenja reagirajo na te pojave? Pričujoči sestavek seveda ne bo mogel dati celotnega odgovora na ta vprašanja, skušal bo le prikazati zdajšnje in prihodnje normativno ureditev, funkcionalno pristojnost ter kriminološki pogled na omenjene odklonske pojave.

1. Kazenskopravno varstvo

Zdaj veljavni kazenski zakonik vsebuje dve kaznivi dejanji, ki sankcionirata kršitve samoupravnih pravic. S kaznivim dejanjem kršitve pravic samouprave po členu 160 a Kazenskega zakonika je zajeto protizakonito oviranje pri uveljavljanju samoupravnih pravic ali oviranje dela samoupravnih organov. Po členu 160 b Kazenskega zakonika je predvidena zloraba samoupravljanja, ki pripelje do nezakonitega sklepa ali prikritja kaznivega dejanja ali gospodarskega prestopka.

V novi kazenski zakonodaji je obseg kazenskopravne varstva samoupravljanja razširjen. Glede na ustavna določila je varstvo samoupravljanja kot družbeno-politične ureditve prepuščeno zveznemu kazenskemu zakonu, medtem ko je varstvo samoupravljanja kot osebna pravica delavca v združenem delu zagotovljeno v kazenskih zakonih republik in pokrajin. Tako zvezni kazenski zakon¹ v 114. členu uvršča med kontrarevolucionarno ogrožanje družbene ureditve tudi tista dejanja, ki merijo na izpodkopavanje samoupravne ureditve. Tudi sovražna propaganda je po 133. členu istega zakona lahko storjena s pozivanjem ali ščuvanjem k protiustavni spremembi socialistične samoupravne družbene ureditve. Za uradne osebe v zveznih organih je v zveznem kazenskemu zakonu kot kaznivo de-

* Mitja Deisinger, diplomirani pravnik, namestnik javnega tožilca SR Slovenije; Javno tožilstvo SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Tavčarjeva 9.

¹ Predlog kazenskega zakona socialistične federativne republike Jugoslavije.

janje predvidena kršitev samoupravnih pravic po 187. členu in nezakonito vplivanje na samoupravne organe po 188. členu.

Kazenski zakon SR Slovenije² bo imel posebno poglavje, v katero bodo uvrščena kazniva dejanja zoper pravico do samoupravljanja. Mednje sodijo kazniva dejanja kršitve pravice do samoupravljanja (77. člen), kršitve pravice do pobude (78. člen) in zlorabe samoupravljanja (79. člen). V to poglavje so uvrščena tudi kazniva dejanja zoper volilno pravico in volitve. Volilna pravica ima v samoupravni ureditvi poseben namen in je ena izmed temeljnih ustavnih pravic občana in delovnega človeka. Ta naj bi bil varovan pred kršitvami volilne pravice, kršitvami opredelitve, uničevanjem volilnih listin, ponarejevanjem volilnih izidov in kršitvami tajnosti glasovanja (od 80. do 87. člena republiškega kazenskega zakona).

Poleg kaznivih dejanj so odklonski pojavi glede samoupravljanja sankcionirani tudi kot gospodarski prestopki in prekrški. Najdemo jih predvsem v zakonu o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu,³ posebno mesto pa so dobili tudi v zakonu o združenem delu.⁴

Iz zgornjega prikaza kazenske zakonodaje je jasno razvidno družbeno hotenje, da se samoupravljanje tudi kazenskopravno ustrezno zavaruje. To hotenje je še posebej očitno ob novih inkriminacijah v novih kazenskih zakonih.

2. Funkcionalna pristojnost

Sedanja organizacijsko-pravna ureditev daje tudi praktično široke možnosti za odkrivanje kršitev samoupravnih pravic. Organi za notranje zadeve so že po svoji zakonski nalogi dolžni odkrivati tovrstne prestopke, podatke o njih pa dobijo bodisi od prizadetih delavcev samih ali pa pri ugotavljanju kriminalnih pojavov v organizacijah združenega dela. Tudi nekatere inšpekcijske službe imajo možnosti za odkrivanje kršitev glede samoupravljanja, zlasti pa lahko nadzoruje zakonitost posameznih notranjih splošnih aktov organizacij združenega dela služba družbenega knjigovodstva. Vidimo torej, da so dejav-

² Delovni osnutek kazenskega zakona Socialistične republike Slovenije.

³ Kazenske določbe v zakonu o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu, Uradni list SFRJ, št. 22/73.

⁴ Kazenske določbe v osnutku zakona o združenem delu; v njem so povzete tudi kazenske določbe iz zakona o medsebojnih razmerjih delavcev v združenem delu, ki bo po uveljavitvi zakona o združenem delu nehal veljati.

niki formalnega družbenega nadzorstva tako po pravni kot tudi po dejanski organiziranosti, čeprav pri slednji nekoliko slabše, dovolj dobro pripravljeni za odkrivanje kriminalnosti v zvezi s samoupravljanjem. K tem dejavnikom lahko prištejemo tudi zdaj ustanovljeno družbeno pravobranilstvo samoupravljanja,⁵ ki je po vsebini sicer družbeni in ne državni organ, glede pristojnosti ter pravic in dolžnosti pa se vendarle vklaplja v delo organov formalnega družbenega nadzorstva. Družbeni pravobranilci samoupravljanja se namreč pri svojem delovanju že dogovarjajo z organi pregona glede usklajenega dela pri odkrivanju in pregonu storilcev kaznivih dejanj zoper samoupravljanje.⁶ V tej zvezi nazadnje ne smemo pozabiti zdaj ustanovljenih sodišč združenega dela, ki odločajo v delovnih sporih in statusnih zadevah organizacij združenega dela.⁷ Ta sodišča namreč pošiljajo vloge udeležencev v postopku in odločbe sodišča tudi družbenemu pravobranilcu samoupravljanja.⁸ ta pa lahko že iz njih ali pa kasneje z udeležbo na obravnavi ugotovi kršenje samoupravnih pravic. Prav v teh sporih, ki jih obravnavajo sodišča združenega dela, pa se pogosto ugotovijo tudi razne nepravilnosti in kršitve v zvezi z uveljavljanjem samoupravnih pravic ali pa obstoj samoupravnih aktov, ki to po svoji vsebini niso.

Socialistična družba, ki temelji na samoupravljanju delovnih ljudi, seveda ne more glede varstva in varnosti temeljiti le na klasičnem opravljanju državnih funkcij, zato ima tudi pri odkrivanju odklonskosti v samoupravnem sistemu neformalno družbeno nadzorstvo pomembno vlogo. Prav temu nadzorstvu so namreč na voljo vsa sredstva za preprečevanje omenjenih škod-

⁵ Po 1. členu zakona o družbenem pravobranilcu samoupravljanja (Uradni list SRS, št. 21/75) je družbeni pravobranilec samoupravljanja samostojen organ družbene skupnosti ter med drugim ukrepa in vlaga pravna sredstva, da bi se uresničevalo družbeno varstvo samoupravnih pravic delovnih ljudi.

⁶ Okrožno javno tožilstvo v Ljubljani je 26/5-1976 pripravilo v Ljubljani območno posvetovanje z družbenimi pravobranilci samoupravljanja; na njem je bilo obravnavano njihovo sodelovanje s pravosodnimi organi. Med drugim je bilo sklenjeno, da bodo družbeni pravobranilci samoupravljanja poročali javnim tožilstvom o kaznivih dejanjih kršitve samoupravljanja ali zlorabe samoupravljanja, ki jih opazijo pri svojem delu.

⁷ Pristojnost sodišč združenega dela po 18. členu zakona o sodiščih združenega dela (Uradni list SFRJ, št. 24/74).

⁸ Praktično uresničevanje določila 25. člena istega zakona kot poprej.

ljivih pojavov pa tudi pravica in v nekaterih primerih tudi zakonska dolžnost, da najhujše kršitve in zlorabe naznanijo pristojnim organom za sprožitev kazenskega postopka. Mislimo predvsem na samoupravno delavsko nadzorstvo, ki med drugim tudi varuje samoupravne pravice, opozarja na kršitve, odkriva škodljive pojave in predlaga ustrezne ukrepe za izboljšanje varstva.⁹ Samoupravno delavsko nadzorstvo ima tudi najboljši vpogled v dejanski potek samoupravljanja, pri čemer najlaže ugotavlja tudi kršitve samoupravnih pravic.

Tako široka mreža nadzornih organov, ki jo sestavljajo državni, družbeni in samoupravni organi, bi vsekakor zmogla tako preprečevati kot tudi s pregonskimi ukrepi zatirati odklonske pojave v samoupravljanju. Organizacijsko so vsaj v zasnovi dobro postavljeni, delovanje pa je posrečeno uskladeno, formalno in neformalno družbeno nadzorstvo se v mnogočem dopolnjujeta, kot je bilo že omenjeno.

3. Kršitve samoupravnih pravic in zlorabe samoupravljanja

Na že postavljeno vprašanje glede obsega kršitev samoupravnih pravic in zlorab samoupravljanja lahko odgovorimo, da jih je veliko. Podlago za takšno ugotovitev najdemo že v posplošenih družbenih stališčih do teh pojavov, v poročilih, ki jih priobčujejo množična občila, v filmskih obdelavah te teme in televizijskih dramskih sporedih z isto tematiko. Tako v stališčih najvišjih družbenopolitičnih organov (zveze komunistov, socialistične zveze delovnega ljudstva) kot tudi v dnevni občilih in drugih medijih se oglašajo trditve in poročila o raznih oblikah kršitev samoupravnih pravic. Delavci in skupine delavcev so oškodovani zaradi nespoštovanja samoupravnih razmerij. Še ne tako davno razbohoteni menežerski tehnokratizem je pomenil popolno zanikanje samoupravnih razmerij, teptale so jih vodilne skupine v organizacijah združenega dela. Absolutizem vodilnega osebja, ki si je samovoljno prigrabilo dejansko oblast v nekaterih organizacijah združenega dela, še zdaj ni povsem izginil. Zdaj zasnovana delegatska ureditev, v kateri delovni ljudje poleg oblik neposrednega izjavljanja uresničujejo pravico do samoupravljanja tudi prek delegatov v samoupravnih orga-

⁹ Glej več o tem: Pečar, Družbena samozaščita na nekaterih področjih odklonskosti, str. 1154.

njih,¹⁰ prav tako ponekod doživlja takšno obravnavanje, ki je daleč od mišljenja. Z delegatsko ureditvijo se spreminja tudi funkcija volilne pravice: zdaj jo moramo še bolj kakor prej razumeti kot sestavino pravice do samoupravljanja,¹¹ vendar tudi tukaj ugotavljamo nekatere kršitve, ki popačijo bistvo te pravice.

Poleg naštetih poznamo še druge vire za ugotavljanje kršitev samoupravljanja. V kazenskih postopkih se poleg temeljnih kaznivih dejanj pogosto pokaže tudi odklonskost v samoupravljanju. To je posebno opazno pri kaznivih dejanjih zlorabe uradnih pravic iz koristoljubja, zlorabe pooblastil v gospodarstvu, nevestnega gospodarstva, ponareditev uradnih listin ter še nekaterih drugih kaznivih dejanj gospodarskega kriminala. Enak položaj je v gospodarskih kazenskih postopkih: ob gospodarskih prestopkih odgovornih in pravnih oseb se pogosto pokažejo tudi očitne pomanjkljivosti v samoupravni organiziranosti organizacij združenega dela ter kršitve temeljnih samoupravnih pravic.

Že omenjena široka možnost za odkrivanje kršitev samoupravljanja, ki jo ima družbeni pravobranilec samoupravljanja, je tudi v praksi potrdila, da je teh kršitev veliko. Družbeni pravobranilci samoupravljanja na vseh posvetovanjih, v svojih poročilih in siceršnih ugotovitvah nenehno opozarjajo na zelo veliko odkritih kršitev samoupravljanja, kjer gre tako za zanižanje delavčevih samoupravnih pravic kot tudi za nepravilnosti v samih temeljnih samoupravne ureditve v posameznih organizacijah združenega dela. Zlorabe so pogosto skrite za samoupravnimi akti, ki so bili sprejeti prav na podlagi zlorabljenih samoupravnih pravic. Delovni spori, ki jih obravnavajo sodišča združenega dela, so v marsičem značilni, saj so iz njih razvidne nezakonite izključitve in premestitve delavcev v združenem delu, prikrajšanja pri osebnih dohodkih in nadomestilih zanje, nepravilne delovne ocene, kar vse je pogosto posledica kršitve samoupravljanja.

Kršitve samoupravljanja in samoupravnih razmerij torej obstajajo. Ti odkloni se kažejo v raznih oblikah, njih intenzivnost pa je takšna, da lahko predstavljajo kaznivo dejanje, gospodarski prestopok ali prekršek, disciplinsko kršitev ali samo moralno zavrženo dejanje.

Če razčlenimo temeljne oblike teh odklonskih pojavov, vidimo, da so najpogostnejše kršitve samoupravnih pravic in njihove zlorabe. Te te-

meljne oblike imajo seveda še vrsto drugih oblik, ki jih skuša zajeti tudi nova kazenska zakonodaja, kot je bilo že omenjeno v 1. točki sestavka. Mednje štejemo na primer kršitev pravice do pobude, neizpolnjevanje sklepov samoupravnih organov, kršitev pravic do enakopravnosti pri odločanju. Kršitve pravic delavca v združenem delu so najpogostejše. Zadevajo medsebojna razmerja delavca v združenem delu, sklenitve ali prenehanje delovnega razmerja, delovni čas, letni ali tedenski oddih, varstvo zaposlenih žena, mladine, invalidov in žensk na porodniških dopustih, ter nadurno in nočno delo. Posebej so občutljive tudi kršitve pri osebnih dohodkih in nadomestilih teh dohodkov ter kršitve pravic iz socialnega zavarovanja. Kršitve teh pravic so pogosto povezane z nespoštovanjem zakonskih predpisov ali samoupravnih splošnih aktov.

Ne tako redko naletimo tudi na opuščanje varstvenih ukrepov pri delu ter neurejeno bivanje in prehrano delavcev, kar tudi spada h kršitvam samoupravljanja.

V razpravah glede novih inkriminacij v kazenskih zakonih so bili izrečeni predlogi za uvrstitve novih kaznivih dejanj: ta bi zajemala kršitve, ki v naši samoupravni ureditvi nastanejo pogosto. Predlagane inkriminacije so tudi poseben prikaz obstoječih kršitev samoupravljanja. V to vrsto kršitev sodi širjenje lažnih govoric o samoupravljanju, dajanje napačnih podatkov, kršitev postopkov za načrtovanje in uresničevanje sprejetih načrtov, zloraba skladov za stanovanjsko izgradnjo, kršitve postopkov pri sprejemanju družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov, opustitev pravice do »veta«, onemogočanje dela samoupravnega delavskega nadzorstva ter izigravanje razpisa ob sprejemu delavca na delo.¹²

4. Kazenski postopki

Obstoj kršitev samoupravnih pravic in samoupravljanja je nesporen tako da bi lahko vsaj za najhujše pričakovali tudi ustrezen odsev v kazenskih postopkih. Podatki pa nasprotno kažejo, da je ta odsev porazen, kajti v kazenskih postopkih je zajetih nesprejemljivo majhno število teh kršitev. Tako je bilo javnim tožilstvom v SR Sloveniji v letu 1973 naznanjenih le sedem kaznivih dejanj zoper samoupravljanje, naslednje leto štiri in v letu 1975 trinajst.¹³ Te ovadbe

¹² Glej več o tem: Ličenoski, str. 624 do 626.

¹³ Podatki iz letnih poročil Javnega tožilstva SR Slovenije.

¹⁰ Glej več o tem! Kristan, str. 43.

¹¹ Prav tam, str. 46.

so se le delno uresničile z obtožbami javnih tožilcev, le v manjšem številu pa so sledile obsojilne sodbe. Tudi na drugem območju SFRJ položaj ni boljši.

Že navaden pogled na te številke kaže, da so se doslej praktično vse hujše oblike odklonskosti v samoupravljanju, ki imajo že prvine kaznivih dejanj, skrivale v temnem polju kriminala. Kazenski postopki so zajeli nepomemben del teh kršitev, in sicer tako po številu kot tudi po vsebini. Kaj je vzrok za to? Prva napaka vsekakor se dotika naravnosti dela organov odkrivanja, saj jih to področje kriminalnosti ni dovolj pritegnilo. Kljub čedalje očitnejšemu družbenemu klicu pa se neprizadevnost in včasih že kar »neposlusuh« za takšne družbene želje kažeta tudi pri drugih državnih organih pa tudi pri organih neformalnega družbenega nadzorstva. To je seveda zunanji in najopaznejši okvir, v katerega sodi manjkanje kazenskih postopkov, družbeni splet vseh dejavnikov samoupravljanja pa ima v svoji zasnovi nedvomno tudi odklonilno stališče do odpravljanja odklonskosti s pregonskimi ukrepi.

5. Sklep

Današnja razvojna stopnja samoupravljanja si prizadeva za samoupravno reševanje nasprotij in odstranjevanje kršitev, poseganje državnih organov vanj je izredno občutljivo. Sistem družbene samozaščite obsega tudi varstvo samoupravljanja in samoupravnih pravic, tako da je družbeno reševanje te odklonskosti in njeno preprečevanje vsekakor najpomembnejše. Samozaščita je torej samoupravna pravica in dolžnost pravnih in fizičnih oseb, kljub temu pa moramo ugotoviti, da je državno nadzorstvo raznih vrst hkrati

še vedno imperativ sodobne jugoslovanske družbe.¹⁴ Slednje je v sedanjem položaju tudi upravičeno, saj gre vendarle za samoupravljanje, ki je tako pomembna dobrina in pridobitev naše družbe, da v obrambi pred najhujšimi zlorabami in kršitvami zahteva tudi učinkovito kazensko varstvo.

Doslej se takšno varstvo še ni uresničilo. Nova kazenska zakonodaja, podprta s stališči vseh družbenih dejavnikov, narekuje doslednejši boj proti tovrstni kriminalnosti. V prihodnosti bomo pričala številnejšim pregonskim ukrepom. Takšna akcija ima v zasnovi enak namen, kot ga zasledujejo tudi organi neformalnega družbenega nadzorstva, namreč zmanjšati kriminalnost v zvezi s samoupravljanjem.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Kristan, dr. Ivan: **Pravica do samoupravljanja**, Center za samoupravno normativno dejavnost, Ljubljana 1976, 63 str.
2. Ličenoski, Boro: **Krivična dela povrede samoupravljanja, samoupravnih odnosa i odnosa u udruženom radu**, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, št. 4, Beograd oktober-december 1976, str. 611—628.
3. **Osnutek kazenskega zakona SR Slovenije** (delovni izvod), Ljubljana, september 1976.
4. **Osnutek zakona o združenem delu**, Knjižnica Skupščine SFRJ, serija XIII, 3. zvezek, Beograd, marec 1976.
5. Pečar, dr. Janez: **Družbena samozaščita na nekaterih področjih odklonskosti. Teorija in praksa**, št. 11—12, Ljubljana 1975, str. 1151—1171.
6. Pečar, dr. Janez: **Nedržavno varstvo**, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25, 1974, 1, str. 20—28.
7. **Predlog kazenskega zakona Socialistične federativne republike Jugoslavije**, Beograd, julij 1976.

¹⁴ Glej več o tem: Pečar, Nedržavno varstvo, str. 21.

UDC 343.35:331.152.1

Penal Protection of the Self-government Rights

Deisinger, Mitja, Deputy Public Prosecutor of the SR of Slovenia, Public Prosecutor Office of the SR of Slovenia, Ljubljana

Self-government is the basis of the socio-economic system in SFR Yugoslavia, hence it enjoys among other forms of protection also the protection by the criminal law. The criminal legislation being prepared now, will widen the scope of criminal offences against self-government.

It is generally presumed that there exist also violations of particular rights of self-government as well as misuse of self-government. These violations

can be detected both by the authorities of formal as well as non-formal social control.

Criminal proceedings for offences against self-government are extremely rare. However, self-government represents a social value of such an importance that it will require strengthening of the repressive authorities' activity in accordance with the preventive work of the authorities of social self-protection.